

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Verslagen

De tegenwoordigheid in de behandelrelatie

Verslag van

Tegenwoordigheid van geest — Het nu in de behandelrelatie [Amsterdam, 27 januari 2006]

SANDRA DEN HOLLANDER

Het thema van de laatste studiemiddag van het Nederlands Psychoanalytisch Instituut, de tegenwoordigheid in de behandelrelatie, is verrassend. Immers, houdt de psychoanalyse zich niet vooral bezig met het verleden, met het in de herinnering terugbrengen van 'vergeten' gebeurtenissen? Dat dit een wijdverbreid en hardnekkig misverstand is, werd in vier presentaties onderbouwd.

Zowel het thema als de opzet prikkelde de nieuwsgierigheid, wat ook uit de grote opkomst kon worden opgemaakt. Thijs de Wolf toonde videofragmenten uit de analyse van Tobias (levensecht nagespeeld), en voorzag deze van klinisch commentaar en theoretische inzichten. In de hedendaagse psychoanalyse gaat het niet langer om het terugbrengen in de herinnering van het vergeten verleden, maar om het manifest maken van de verborgen, procedureel vastgelegde structuur van het zogenaamde 'interne werkmodel'. In de beschreven behandeling ging het niet meer louter om het interpreteren van innerlijke conflicten, maar om het opdoen van een corrigerende emotionele ervaring binnen een nieuwe, affectief geladen gehechtheidsrelatie. Tobias' verhaal, en het bespreken ervan in de therapiesessie, riep emoties op. De videobeelden lieten zien dat in het in-

tersubjectieve, emotioneel geladen contact met de analyticus een stroom van verandering op gang kwam. Door middel van doorleefde ervaringen in het contact met de therapeut in het heden van de behandeling, traden verschuivingen op in het interne werkmodel van de patiënt. Psychoanalytische concepten als 'overdracht' en 'tegenoverdracht' krijgen niet langer betekenis als pathologische vertekeningen van óf de patiënt óf de analyticus, maar als een impliciete procedurele wijze van doen, waarin én analysant én analyticus betrokken zijn. De psychoanalytische behandeling gaat over de actualiteit van de behandelrelatie, waarbinnen actuele en vroegere ervaringen geïntegreerd worden in minder disfunctionele gedragspatronen.

Deze eerste presentatie lokte bij het publiek onder andere als reactie uit: 'In hoe verre mag je als psychotherapeut iets van jezelf laten zien?' Vroeger stond de neutraliteit centraal, tegenwoordig is er veel meer ruimte voor *self-disclosure*, was daarop het antwoord van de spreker. Maar: het is geen doel op zich, voorzichtigheid blijft geboden. Het gaat erom dat de patiënt er iets mee kan.

In de presentatie van Jos van Mosel stond het begrip 'szenisch Verstehen' (Herman Argelander) centraal. In door hem getoonde videofragmenten bleek dat 'szenisch Verstehen' een benadering is waarin de analyticus zonder ingrijpen of sturing de patiënt in het allereerste contact de ruimte laat en hem volgt. Vanuit het onbewuste van de patiënt vult het contact zich met een conflictueuze constellatie uit zijn kindertijd. Met name ervaringen uit de voorwerdelijke periode van de patiënt komen aan het licht, niet door *wat* de patiënt vertelt, maar door *hoe* hij vertelt en de betrekking met de analyticus aangaat. Aan de analyticus, die bereid en in staat is zich te laten

verrassen door wat er gebeurt, en onder woorden kan brengen wat zich afspeelt, wordt een blik gegund op het onbewuste van de patiënt. Niet via de archeologische methode, maar vanuit de actualiteit in de behandelrelatie.

Deze presentatie liet een mooie afwisseling zien van videofragmenten enerzijds en theoretische beschouwingen anderzijds, maar riep ook behoorlijk wat vragen op; jammer dat er onvoldoende tijd was om hierbij stil te staan. De videofragmenten vroegen zeker om meer uitleg, zoals: waarom hecht je aan *een bepaalde actie* van de patiënt juist *deze betekenis*?

Jolien Zevalkink gaf in haar presentatie nadere uitleg aan het begrip 'intern werkmodel': de ervaringen zelf, maar ook de individuele perceptie daarvan en de hiermee verbonden fantasieën zijn op het werkmodel van invloed. Zo ontstaan eigen, individugebonden patronen en manieren van doen, op grond waarvan mensen de werkelijkheid tegemoet treden: expliciet of impliciet, bewust of onbewust. Een dergelijk werkmodel organiseert de psychische werkelijkheid en werkt meer of minder regulerend; het beoogt continuïteit aan gedrag en zelfbeleving te geven. Dit lukt echter lang niet altijd. Veiligheid is wat mensen zoeken, angst is wat zij onbedoeld vaak oogsten. Zevalkink gebruikte een metafoor om dit duidelijk te maken: het heeft te maken met de 'bril' die iemand op heeft bij het 'kijken' naar het heden, en het 'terugkijken' naar het verleden. Met behulp van het Gehechtheidsbiografisch Interview kan duidelijk worden gemaakt door welke bril iemand kijkt, of anders gezegd: of er van een veilige of onveilige gehechtheidsstijl sprake is. Van de getoonde video- en tekstfragmenten kwamen illustraties over de onveilige gehechtheidsstijlen het duidelijkst uit de verf.

De vraag of er in of gedurende de behandeling verandering van de gehechtheidsstijl mogelijk is, werd bevestigend beantwoord: door het bevorderen van reflectieve vaardigheden, en het samen (met de therapeut)

nadenken over de inpassing van nieuwe informatie, lijkt een reorganisatie van disfunctionele interne werkmodellen zeker mogelijk.

Quin van Dam vroeg zich in zijn presentatie af wat we weten over het heden en hoe we dat in de behandeling gebruiken. Hij heeft dit onderzocht aan de hand van het werk van Daniel Stern (Boston Study Group). Stern bekijkt een psychoanalytische behandel sessie vanuit een microniveau, dat opgebouwd is uit verschillende blokstukken, de zogenaamde actuele momenten. Stern beschrijft het actuele moment als tijd- en proceseenheid van de subjectieve beleving met een duur van gemiddeld drie à vier seconden, maar variërend van één tot tien seconden. Het zijn momentopnamen, bouwstenen van het geheel van onze subjectieve ervaring (Stern 2004). Voor de behandeling zijn juist die actuele momenten, die optreden in het intersubjectieve contact, belangrijk. Als de therapeut langer in het actuele moment kan blijven, is er meer aandacht voor de ervaring en minder voor de interpretatie. Vanuit dit perspectief onderzocht Van Dam de analyse van Tobias (De Wolf). Hij concludeerde dat werken vanuit het perspectief van de intersubjectiviteit, met name wanneer de therapeut in dat actuele moment reageert, een verdieping van de empathie kan geven. Op impliciet niveau kan dit verschuivingen in het interne werkmodel geven.

Uit enkele vragen die na afloop van deze presentatie naar voren kwamen, leek het 'actuele moment' overigens nog wel als theoretisch ingewikkeld concept ervaren te worden.

Wat ik na deze vier mooie presentaties wel miste was een meer samenvattende terugblik, en ruimte voor discussie met de zaal. Maar in zijn geheel vond ik dit een geslaagde studiemiddag met een goede mix van theorie en praktijkvoorbeelden en een prettige afwisseling van verschillende benaderingen rondom het thema 'het nu in de behandelrelatie'.

Het jaar waarin zo veel groten herdacht worden: Freud, Mozart en Rembrandt, is met deze NPI-studiemiddag, door de speciale aandacht voor het tot stand komen van nieuwe vormen van betrokkenheid tussen behandelaar en patiënt, vernieuwend en inspirerend begonnen!

Literatuur

STERN, D.N. (2004). *The present moment in psychotherapy and every day life*. New York / Londen: W.W. Norton & Company.

Transformaties aan de voet van de Akropolis

Verslag van

Negentiende conferentie van de European Psychoanalytical Federation
[Athene, 6-9 april 2006]

MARC HEBBRECHT

Zoals ik in vorige jaren reeds schreef — het is nu voor de vijfde keer dat ik aan dit congres deelneem; de vorige vonden plaats in Vilamoura, Helsinki, Sorrento en Praag — is het bijzondere van het EPF-congres dat je gedurende meerdere dagen in kleine groepen van acht tot twintig deelnemers samenwerkt met internationaal gerenommeerde psychoanalytici. Op die manier komt een actief en interactief denkproces tot stand en krijg je als deelnemer het gevoel dat je zelf iets bijdraagt en uit deze ervaring leert. Dit jaar was het congres gewijd aan psychische transformaties in het psychoanalytische proces. Onvermijdelijk werd uitvoerig ingegaan op de visie van Bion op psychische transformaties zoals deze in zijn moeilijke boek *Transformations*, uit 1965, worden beschreven. Omdat niet elke lezer vertrouwd is met deze concepten zal ik ze kort verduidelijken. Algemeen verwijst het concept 'transformatie' naar een reeks ver-

anderingen waarbij een groep elementen van het ene stadium overgaat in het volgende. Het geheel van de transformatie, dat wordt voorgesteld met T, omvat het proces van transformatie ($=T\alpha$) en het eindproduct van de transformatie ($=T\beta$). Bion onderscheidt bijvoorbeeld 'rigid motion'-transformaties en leende dit concept van de projectieve meetkunde. De neurotische overdracht is hiervan een voorbeeld: infantiele objectrelaties worden gereactiveerd en gereproduceerd in de analytische situatie. Het geprojecteerde beeld is vrijwel identiek aan het oorspronkelijke. De transformatie is vergelijkbaar met de projectie van een dia op een effen oppervlak. 'Projectieve transformaties' daarentegen, zijn typisch voor de psychose. Er wordt gebruikgemaakt van splitsing en van projectieve identificatie, waardoor een indruk van fragmentatie, versplintering en verstrooiing wordt gewekt. Het is alsof men een foto met behulp van een lichtbron zou projecteren op een schuin of oneffen oppervlak of zomaar in de ruimte. De deformaties zijn zo immens dat men amper de oorspronkelijke elementen in het eindresultaat kan herkennen. Bij 'transformaties in hallucinose' ervaren sommige psychotische patiënten almacht door hun wensen op een magische wijze te hallucineren. De patiënt die hiervan gebruik maakt, gelooft alleen in de eigen creaties. Dankzij deze capaciteit voelt de patiënt zich onafhankelijk van alles, met uitzondering van datgene wat van hemzelf komt. Hierdoor kan hij gevoelens van rivaliteit, afgunst, begeerte, liefde en haat vermijden. Minder bekend zijn de 'transformaties in hyperbool' waarbij de patiënt gevoelens moet overdrijven opdat ze erkend worden. Dit is bij hysterische patiënten vaak het geval. Bion geeft een voorbeeld van hyperbool wanneer hij zijn 'container-contained'-model beschrijft. Wanneer de moeder de emoties van haar kleine kind niet kan verdragen, zal het kind steeds heftiger schreeuwen.

Transformatie in K houdt volgens Bion verband met het weten van of over iets. Een